

Pranje novca – zakonska obeležja i praktične dileme

Vanja Bajović^a, Snežana Miletić^b

Rad analizira zakonska obeležja krivičnog dela pranja novca u domaćem krivičnom pravu, sa posebnim osvrtom na sporna pitanja sudske prakse, probleme dokazivanja i praktičnu efikasnost krivičnopravne reakcije. Cilj istraživanja jeste ispitivanje odnosa između predikatnog krivičnog dela i pranja novca, granica kažnjivog samopranja i subjektivnog elementa dela, kao i analiza stvarne primene ovog krivičnog dela u domaćoj praksi. Cilj istraživanja jeste ispitivanje odnosa između predikatnog krivičnog dela i pranja novca, granica kažnjivog samopranja i subjektivnog elementa dela, kao i analiza stvarne primene ovog krivičnog dela u domaćoj praksi. Diskutabilno je da li se krivičnopravna reakcija na pranje novca u Srbiji primenjuje dovoljno efikasno i da li obuhvata najsloženije oblike finansijskog kriminaliteta. Osnovno istraživačko pitanje odnosi se na to da li postoje nesklad između normativno razvijenog sistema sprečavanja pranja novca i njegove praktične primene u sudskoj praksi. Polazna hipoteza jeste da se krivično delo pranja novca u domaćoj praksi i dalje relativno retko procesuiraju, da je kaznena politika pretežno blaga i da krivičnopravna reakcija često ostaje usmerena na dokazno jednostavnije slučajeve, dok složeni finansijski tokovi, povezane korporativne strukture i legalizacija kapitala kroz tržište nepokretnosti ostaju nedovoljno obuhvaćeni. Rezultati istraživanja pokazuju da je domaća sudska praksa postepeno napustila raniji formalistički pristup dokazivanju predikatnog krivičnog dela i prihvatila funkcionalnije tumačenje kriminalnog porekla imovine. Međutim, statistički podaci ukazuju da broj pravnosnažnih osuđujućih presuda i dalje ostaje relativno nizak u odnosu na pretpostavljenu rasprostranjenost nezakonitih finansijskih tokova, dok uslovne osude i blaže sankcije dominiraju u kaznenoj politici.

KLJUČNE REČI: pranje novca, predikatno krivično delo, samopranje, umišljaj, dokazivanje, finansijski kriminalitet

^a Vanredna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. E-mail: bajovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7781-725X>

^b Vanredna profesorka Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. E-mail: snezana.miletic@ekof.bg.ac.rs; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9116-9386>

Uvod

Pranje novca predstavlja mehanizam transformacije protivpravno stečene imovinske koristi u formalno zakonite ekonomske tokove, čime se prikriva njeno kriminalno poreklo i omogućava njena integracija u legalni finansijski sistem. U tom smislu, pranje novca predstavlja „most“ između kriminalne i legalne ekonomije, jer omogućava da se kriminalna dobit koristi za kupovinu nepokretnosti, ulaganja, poslovanje i dalje uvećavanje kroz formalno zakonite aktivnosti (Schott, 2006, str. 1-2; Levi, Reuter, 2006). Savremeni oblici pranja novca više se ne odvijaju isključivo na marginama finansijskog sistema, već često kroz banke, privredna društva, posrednike, advokate i druga lica koja učestvuju u finansijskim i pravnim transakcijama.

Iako se često opisuje kao krivično delo bez neposredne individualne žrtve, posledice pranja novca ispoljavaju se na nivou celog društva. Kapital stečen kriminalnom delatnošću ne funkcioniše po tržišnoj logici efikasnosti i održivosti, već primarno teži prikrivanju porekla i očuvanju protivpravno stečene koristi. Zbog toga može narušiti tržišnu konkurenciju, potisnuti zakonite privredne subjekte i negativno uticati na kvalitet javnih usluga, investicionu sigurnost i poverenje građana u institucije (Unger, Rawlings, 2008). Posebno pogodan prostor za legalizaciju protivpravno stečene imovine predstavljaju tržište nepokretnosti, gotovinske transakcije i složene korporativne strukture, jer omogućavaju prikrivanje stvarnog porekla novca kroz formalno zakonite poslove. "Opran" novac često se ulaže u stanove i poslovni prostor bez obzira na cenu, što veštački podiže cene kvadrata i građanima onemogućava rešavanje stambenog pitanja. U vezi je i sa poreskim utajama, ofšor strukturama i iznošenjem kapitala iz zemlje, što slabi javne finansije i povećava pritisak na građane kroz uvećanje poreskih nameta, zaduživanje i slabiju socijalnu zaštitu i javne usluge.

Globalne finansijske afere, poput Panama Papers i Pandora Papers, dodatno su ukazale na razmere i sofisticiranost mehanizama prikrivanja stvarnog vlasništva i porekla kapitala kroz mreže ofšor kompanija i povezanih lica (O'Donovan, J., Wagner, H. F., Zeume, S., 2019; Bhuiyan, S. H., 2022; ICIJ, 2021). U brojnim slučajevima ofšor strukture korišćene su za izbegavanje poreskih obaveza, prikrivanje porekla sredstava i prikriveno finansiranje političkih aktivnosti, a identifikovana je veza više od 330 visokih funkcionera iz preko 90 država sa ovim aktivnostima (ICIJ, 2021).

Zbog toga je borba protiv pranja novca postala sastavni deo međunarodnog regulatornog i bezbednosnog okvira, oblikovanog kroz konvencije Ujedinjenih

nacija, standarde FATF-a, kao i instrumente Saveta Evrope i Evropske unije. Savremeni međunarodni standardi ne zasnivaju se samo na krivičnopravnoj represiji, već i na preventivnim mehanizmima usmerenim na rano otkrivanje i sprečavanje uključivanja imovine kriminalnog porekla u legalne finansijske tokove.

Krivično delo pranja novca je u Srbiji uvedeno 2001. godine Zakonom o sprečavanju pranja novca, ali je prvobitno normativno rešenje bilo nomotehnički nedovoljno precizno i praćeno brojnim nejasnoćama u pogledu njegovih zakonskih obeležja i odnosa prema predikatnom krivičnom delu (Đorđević, 2016, str. 139-141). Donošenjem Krivičnog zakonika iz 2005 godine, pranje novca je postalo deo osnovnog krivičnog zakonodavstva, čime ime je dodatno naglašen značaj borbe protiv finansijskog kriminaliteta i usklađivanja domaćeg prava sa međunarodnim standardima. Naknadne izmene zakonodavstva, kao i razvoj sudske prakse, otvorili su brojna sporna pitanja, naročito u vezi sa pojmom kriminalne delatnosti, odnosom pranja novca i predikatnog krivičnog dela, samopranjem, subjektivnim elementom dela i granicama krivične odgovornosti profesionalnih učesnika u finansijskim transakcijama.

Zaštitni objekt

Grupni zaštitni objekt krivičnog dela pranja novca je sporan. Naš zakonodavac ga svrstava u krivična dela protiv privrede, polazeći od toga da se njime štiti privreda, slobodno tržište i poverenje u privredni sistem (Stojanović, 2016, str. 698). Međutim, pranje novca u suštini nije klasično ugrožavanje privrednih odnosa, već kažnjava ponašanje kojim se omogućava ubacivanje imovine kriminalnog porekla u legalne ekonomske tokove, čime se narušava poverenje u finansijski sistem i stvara rizik od njegovog sistemskog urušavanja. Na taj način ne ugrožavaju se samo pojedinačni imovinski interesi, već i integritet finansijskog sistema, tržišna konkurencija i poverenje u zakonitost ekonomskih tokova.

Posebna specifičnost ovog krivičnog dela ogleda se u tome što se njime posredno štite i interesi efikasnog funkcionisanja države i pravnog poretka. Naime, legalizacija protivpravno stečene imovine omogućava dugoročno očuvanje i dalje uvećavanje kriminalne dobiti, čime se stvara rizik od prodora kriminalnog kapitala u legalne privredne tokove, tržište nepokretnosti, javne nabavke i druge sfere ekonomskog života. Zbog toga se u savremenoj teoriji pranja novca sve češće posmatra ne samo kao privredno, već i kao finansijsko i institucionalno bezbednosno pitanje (Unger, Rawlings, 2008; Wansleben, 2024).

Objekat radnje izvršenja je imovina, a pojam imovine mora se tumačiti široko. Iako se u nazivu krivičnog dela pominje novac, objekat radnje obuhvata sve imovinske vrednosti koje mogu biti predmet finansijskih i drugih transakcija. U skladu sa članom 112. stav 36. KZ, imovina obuhvata dobro svake vrste, materijalno ili nematerijalno, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo uključujući i imovinsku korist ostvarenu neposredno ili posredno iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana.

U praksi se kao objekat radnje najčešće javljaju gotovinski novac, sredstva na računima, vrednosni papiri, nepokretnosti, luksuzna pokretna dobra, plemeniti metali, umetnički predmeti, udeli u privrednim društvima i potraživanja. Obuhvaćeni su i posredni prihodi ostvareni korišćenjem takve imovine (kamate, zakupnina, dividende, kapitalna dobit). Činjenica da određeno dobro ima vrednost isključivo na ilegalnom tržištu ne isključuje njegovu kvalifikaciju kao imovine u smislu ovog krivičnog dela, budući da je odlučujuće da ono predstavlja ekonomsku vrednost podobnu za raspolaganje i uključivanje u finansijske tokove (FATE, 2023).

Predikatno krivično delo kao obeležje bića krivičnog dela

Predikatno krivično delo je ono krivično delo kojim je pribavljen novac ili druga imovina koja se kasnije „pere“. Ono predstavlja izvor kriminalne imovinske koristi (npr. zloupotreba položaja, trgovina narkoticima, prevara, poreska utaja i sl.), dok je pranje novca naknadna kriminalna aktivnost usmerena na prikrivanje porekla te koristi i njeno uključivanje u legalne finansijske i ekonomske tokove.

Za postojanje krivičnog dela pranja novca nije neophodna pravnosnažna presuda za predikatno delo. U sudskoj praksi se pravilno ističe da „prilikom utvrđivanja činjenice da li je imovina proistekla od izvršenja krivičnog dela, nije neophodno postojanje pravnosnažne sudske presude za to delo, već se ta činjenica utvrđuje na osnovu objektivnih okolnosti slučaja.“ (Apelacioni sud u Beogradu, Kž1 Po1 32/2013, 4.6.2014). Time se polazi od funkcionalnog pristupa prema kojem je odlučujuće postojanje dovoljno pouzdanih činjenica koje ukazuju na kriminalno poreklo imovine, a ne formalno prethodno utvrđenje krivične odgovornosti za predikatno delo.

Predikatno delo nije predmet optužbe u postupku za pranje novca, već samo jedno od obeležja bića ovog krivičnog dela. Sud koji odlučuje o pranju novca mora biti uveren da imovina potiče iz kriminalne delatnosti, ali za to nije potrebno precizno utvrđivanje svih elemenata predikatnog dela (identiteta učinioca, tačnog vremena, mesta ili načina izvršenja). Dovoljno je da se na osnovu izvedenih dokaza pouzdano utvrdi kriminalno poreklo imovine.

Sledstveno tome, ni na subjektivnom planu ne zahteva se da učinilac pranja novca ima potpunu predstavu o svim okolnostima prethodne kriminalne aktivnosti, već je dovoljno da zna ili prihvata mogućnost da imovina potiče iz kriminalne delatnosti.

Sudska praksa- restriktivni i funkcionalni pristup

U ranijoj sudskoj praksi pitanje predikatnog krivičnog dela tumačeno je znatno restriktivnije. Tako je navođeno da je za postojanje krivičnog dela pranja novca neophodno dokazati od kog konkretnog krivičnog dela potiče imovina koja je predmet „pranja“, pri čemu sud posebno ukazuje da takvo delo treba da bude navedeno i u opisu dela u optužnom aktu (Apelacioni sud u Kragujevcu, KŽ1 4118/2013, 30.9.2013). Slično tome, navođeno je da je za osuđujuću presudu neophodno utvrditi koja su konkretna krivična dela učinjena i iz kojih potiče imovina koja je predmet pranja novca, kao i postojanje namere prikrivanja ili lažnog prikazivanja njenog nezakonitog porekla (Apelacioni sud u Kragujevcu, KŽ1 1825/2014, 17.3.2015). Ovakav pristup značajno je formalizovao dokazivanje krivičnog dela pranja novca i praktično uslovljavao uspešno vođenje postupka detaljnim dokazivanjem predikatnog krivičnog dela, iako ono nije predmet optužbe u postupku za pranje novca.

Međutim, novija praksa zauzima fleksibilniji i funkcionalniji pristup. Tako VS pravilno ističe da za postojanje krivičnog dela pranja novca nije neophodno da se u izreci pravnosnažne presude precizno navede konkretna kriminalna delatnost od koje potiče imovina, već je dovoljno da činjenični opis sadrži okolnosti iz kojih proizlazi da imovina potiče iz kriminalne delatnosti (Vrhovni sud, Kzz 658/2024, 29.5.2024).

Ovakav pristup bliži je savremenim međunarodnim standardima i praktičnim potrebama dokazivanja finansijskog kriminala, jer bi insistiranje na potpunom i preciznom utvrđivanju predikatnog krivičnog dela u svakom slučaju moglo značajno otežati dokazivanje pranja novca, naročito u složenim finansijskim transakcijama i predmetima organizovanog kriminala. Shodno tome, sud koji sudi za pranje novca mora biti uveren da imovina potiče iz kriminalne delatnosti, ali za to nije potrebno precizno utvrđivanje svih elemenata predikatnog dela (identitet učinioca, tačno vreme, mesto ili način izvršenja). Dovoljno je da se na osnovu izvedenih dokaza pouzdano utvrdi kriminalno poreklo imovine.

Ispravan je stav VKS po kome za postojanje krivičnog dela pranje novca nije neophodno da se u izreci pravnosnažne presude navede konkretna kriminalna delatnost od koje potiče imovina čiji je prenos nezakonito izvršen (Vrhovni sud, Kzz 658/2024,

29.5.2024). Isto tako, izreka osuđujuće presude zbog krivičnog dela pranja novca ne mora da sadrži precizne navode o vremenu prenosa i iznosima prenetog novca stečenog drugim krivičnim delom, kao ni navode o znanju za njegovo nezakonito poreklo u momentu prijema, kada to proističe iz činjeničnog opisa radnje izvršenja i svih bitnih obeležja učinjenog krivičnog dela (Vrhovni sud, Kzz 1012/2024, 31.10.2024).

Ovakvo tumačenje je u skladu sa članom 23. Konvencije UN protiv korupcije (UNCAC), kao i uporednom sudskom praksom, prema kojoj nije neophodno potpuno dokazivanje predikatnog krivičnog dela, već je dovoljno postojanje činjenica koje na njegovo postojanje ukazuju „u grubim crtama“ (Vuković, 2019, str. 127). Sledstveno tome, ni na subjektivnom planu ne zahteva se da učinilac pranja novca ima potpunu predstavu o svim okolnostima prethodne kriminalne aktivnosti, već je dovoljno da zna ili prihvata mogućnost da imovina potiče od kriminalne delatnosti.

Pojam „kriminalne delatnosti“

U domaćoj doktrini i sudskoj praksi preovlađuje shvatanje da se pojam *kriminalne delatnosti* u kontekstu pranja novca vezuje isključivo za krivična dela u formalnom smislu. Time se iz domašaja ovog krivičnog dela isključuju imovinske koristi pribavljene izvršenjem privrednih prestupa i prekršaja, čak i kada je reč o dugotrajnom, sistematskom i organizovanom protivpravnom postupanju kojim se ostvaruje značajna nezakonita imovinska korist.

Takav restriktivan pristup dovodi do normativno problematičnih rezultata. Naime, mogućnost primene režima pranja novca tada ne zavisi od prirode i društvene opasnosti konkretnog ponašanja, već pre svega od njegove formalne pravne kvalifikacije. Time se otvara prostor da imovina pribavljena ozbiljnim protivpravnim ponašanjem bude izuzeta iz režima pranja novca samo zato što je određeno postupanje kvalifikovano kao privredni prestup ili prekršaj, a ne kao krivično delo. Ovakve situacije u domaćoj praksi nisu retke, naročito imajući u vidu da se normativna obeležja krivičnih dela, privrednih prestupa i prekršaja u oblasti poreskog, finansijskog i privrednog poslovanja često međusobno preklapaju, pa se ista ili veoma slična ponašanja neretko kvalifikuju kao blaži kazneni delikti.

Ovako usko tumačenje pojma kriminalne delatnosti teško je uskladiti i sa standardima Evropskog suda za ljudska prava. Prema tzv. Engel kriterijumima, za ocenu da li se radi o „krivičnom delu“ nije odlučujuća formalna kvalifikacija u domaćem pravu, već priroda povrede, svrha sankcije i njena težina (ECtHR, Engel v. the Netherlands, 1976, paras. 82-83). Prema tim kriterijumima, za ocenu da li se radi o „krivičnom delu“, odlučujuća nije formalna kvalifikacija dela u domaćem pravu, već priroda povrede, svrha sankcije i stepen njene težine (Bajović, 2014, str.

248-250). Drugim rečima, određeni delikti mogu imati „krivičnu prirodu“ u materijalnom smislu, iako ih domaće pravo formalno ne kvalifikuje kao krivična dela.

Stoga pojam kriminalne delatnosti u kontekstu pranja novca treba tumačiti šire tako da obuhvatiti i privredne prestupe i prekršaje, ukoliko se njima pribavlja protivpravna imovinska korist koja se potom prikriva ili integriše u legalne finansijske tokove. Takvo tumačenje bliže je svrsi inkriminacije, jer je osnovni cilj krivičnog dela pranja novca sprečavanje legalizacije nezakonito stečene imovine, nezavisno od formalne klasifikacije prethodnog delikta u domaćem pravu.

Radnje izvršenja

U teoriji i praksi pranje novca se najčešće opisuje kao proces koji se odvija kroz tri međusobno povezane faze: polaganje (*placement*), raslojavanje (*layering*) i integraciju (*integration*). Prva faza podrazumeva ubacivanje imovine kriminalnog porekla u finansijski sistem, druga prikriivanje njenog porekla kroz složene finansijske i pravne transakcije, dok završna faza podrazumeva vraćanje „oprane“ imovine u legalne ekonomske tokove kroz naizgled zakonite investicije i poslovne aktivnosti. Iako se ove faze teorijski razlikuju, u praksi se često prepliću i odvijaju paralelno, naročito kod složenih finansijskih transakcija i korišćenja povezanih pravnih lica (Reuter, Truman, 2004; Gilmour, 2015, UNODC, 2024).

Osnovni oblik krivičnog dela pranja novca ima tri alternativno propisane radnje izvršenja: konverziju ili prenos imovine, prikriivanje ili lažno prikazivanje činjenica o imovini i njeno sticanje, držanje ili korišćenje sa znanjem da potiče iz kriminalne delatnosti. Zajednička karakteristika svih radnji jeste usmerenost ka prikriivanju kriminalnog porekla imovine i njenom uključivanju u legalne finansijske i ekonomske tokove.

Konverzija ili prenos imovine postoji kada učinilac menja oblik imovine ili njome raspolaže radi prikriivanja njenog kriminalnog porekla. Deo domaće literature konverziju tumači restriktivno, kao finansijsku operaciju zamene valute iz jedne u drugu ili pretvaranja novca u prenosiva prava (Lazarević, 2012, str. 754; Lukić, 2014, str. 129), a prenos svodi isključivo na svojinski prenos imovine (Delić, 2006, str. 345). Takvo shvatanje ne odgovara savremenim oblicima pranja novca niti međunarodnim standardima, koji polaze od funkcionalnog pristupa i širokog razumevanja transformacije kriminalne imovine. (FATE, 2023).

U funkcionalnom smislu, konverzija i prenos obuhvataju svaku transformaciju ili raspolaganje imovinom kojim se prikriva ili lažno prikazuje njeno kriminalno poreklo, bez obzira na formalnopravni oblik radnje. To može biti ulaganje nezako-

nito stečenog novca u kupovinu nepokretnosti, luksuznih automobila, umetničkih dela, investicionog zlata ili akcija, često preko povezanih lica, privrednih društava ili složenih korporativnih struktura. U savremenim uslovima takve radnje često imaju privid potpuno zakonitih poslovnih aktivnosti, što dodatno otežava razlikovanje legalnog poslovanja od procesa „legalizacije“ kriminalne dobiti.

U sudskoj praksi se pravilno ističe da samo postojanje novca pribavljenog krivičnim delom nije dovoljno za postojanje krivičnog dela pranja novca, već je neophodno dokazati konkretnu radnju njegovog uključivanja u legalne tokove. Tako je sud oslobodio okrivljenog od optužbe nalazeći da tužilaštvo nije pružilo nijedan dokaz da je novac pribavljen izvršenjem krivičnog dela zaista korišćen za plaćanje robe i usluga ili na drugi način integrisan u legalni platni promet (Apelacioni sud u Beogradu, Kž1 Po3 9/2015, 24.6.2015). Ovakav pristup je značajan jer sprečava preširoko tumačenje pranja novca i automatsko poistovećivanje svakog raspolaganja protivpravno stečenom imovinom sa njenim „pranjem“.

Ipak, deo obrazloženja u kojem se pranje novca praktično svodi na „unošenje u legalni platni promet“ deluje suviše restriktivno i ne obuhvata savremene oblike prikriivanja i transformacije kriminalne imovine. Naime, pranje novca se danas često odvija kroz gotovinske transakcije, kazina, ulaganja u luksuznu robu, tržište nepokretnosti ili korišćenje povezanih lica i fantomskih firmi, čak i bez formalnog uključivanja u bankarski sistem. Upravo zbog toga pojam konverzije i prenosa treba tumačiti široko i funkcionalno, u skladu sa stvarnim ekonomskim ciljem ovih radnji da se kriminalno poreklo imovine prikrije kako bi se ona uključila u legalne finansijske tokove.

Druga moguća radnja izvršenja je prikriivanje ili lažno prikazivanje činjenica o imovini, čime se njeno poreklo predstavlja kao zakonito. Prikriivanje se može odnositi na prirodu, poreklo, mesto nalaženja, raspolaganje, kretanje, vlasništvo ili prava u vezi sa imovinom. Cilj ovih radnji jeste prekidanje „papirnog traga“ između kriminalne aktivnosti i imovine pribavljene takvom aktivnošću, odnosno stvaranje privida da se radi o zakonito stečenoj imovini.

Tipični primeri u praksi jesu fiktivni ugovori o zajmu, simulovane kupoprodaje, fingirane donacije, lažno fakturisane konsultantske i marketinške usluge, prividni ugovori o posredovanju, kao i korišćenje povezanih pravnih lica i fantomskih firmi radi prikriivanja stvarnog porekla novca. Prikriivanje se može ostvariti i složenim lancem transakcija, prebacivanjem sredstava preko više računa ili formalnim uključivanjem imovine u prividno zakonite poslovne aktivnosti.

Prikriivanje se najčešće ostvaruje nečinjenjem, odnosno nesaopštavanjem relevantnih činjenica o imovini, dok se lažno prikazivanje vrši aktivnim davanjem

neistinitih podataka, falsifikovanjem dokumentacije, fiktivnim pravnim poslovima ili simulovanim transakcijama. U tom smislu, pranje novca pokazuje određene sličnosti sa krivičnim delom pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela, jer je cilj prikrivanje tragova prethodne kriminalne aktivnosti.

Treća radnja izvršenja obuhvata sticanje, držanje ili korišćenje imovine za koju učinilac zna da potiče iz kriminalne delatnosti, čak i ako nije učestvovao u njenom prethodnom "pranju". U domaćoj literaturi postoji dilema da li se radnja sticanja kod krivičnog dela pranja novca vezuje isključivo za uspostavljanje prava svojine nad imovinom (Stojanović, 2015, str. 176), ili obuhvata i šire oblike državine, odnosno pribavljanja imovine "u posed" (Lazarević, 2012, str. 754).

Restriktivno tumačenje, koje sticanje svodi isključivo na svojinsko sticanje, ne odgovara svrsi inkriminacije, jer bi dovelo do nelogičnog isključivanja iz kriminalne zone onih situacija u kojima učinilac faktički raspolaže imovinom za koju zna da potiče iz kriminalne delatnosti, ali nad njom formalno nije stekao pravo svojine. S obzirom na to da zakon izričito kriminalizuje i samo držanje ili korišćenje takve imovine, funkcionalno shvatanje sticanja, koje obuhvata svako pribavljanje imovine u faktičku vlast ili mogućnost raspolaganja njome, bliže je cilju ove inkriminacije (Vuković, 2019, str. 132). U suprotnom bi iz krivično-pravne zone ostali isključeni brojni oblici prikrivenog raspolaganja kriminalnom imovinom preko povezanih lica, „paravan“ vlasnika ili neformalnih aranžmana, koji upravo predstavljaju tipične mehanizme savremenog pranja novca.

Tako, primera radi, lice koje koristi stan, vozilo ili finansijska sredstva za koja zna da su pribavljena krivičnim delom, ili ih drži na svom računu radi prikrivanja stvarnog vlasnika, može odgovarati za ovaj oblik pranja novca iako formalno nije vlasnik takve imovine. Isto važi i za situacije u kojima se imovina vodi na povezana lica ili privredna društva bez stvarne ekonomske aktivnosti, dok faktičku kontrolu nad njom zadržava lice koje raspolaže protivpravno stečenom koristi.

Kvalifikovani oblici pranja novca

Teži oblik krivičnog dela pranja novca iz člana 245. stav 2. KZ postojaće kada vrednost novca ili imovine koja je predmet radnji pranja novca prelazi milion i petsto hiljada dinara (oko 13.000 Evra). Sud pritom ne posmatra svaku pojedinačnu transakciju izolovano, već procenjuje ukupnu vrednost imovine koja je predmet radnji pranja novca u okviru jedinstvene kriminalne aktivnosti. Ključno je dakle povezivanje radnji. Ako više transakcija predstavlja deo jedinstvenog plana prikrivanja nezakonitog porekla imovine, njihova vrednost se sabira i

posmatra kao jedna celina. Tako bi, na primer, ovaj teži oblik postojao kada lice zloupotrebom službenog položaja pribavi dva miliona dinara, pa deo novca ulaže u kupovinu robe preko fantomske firme, deo koristi za kupovinu automobila na ime povezanog lica, dok ostatak prenosi na račun trećeg lica radi prikrivanja stvarnog porekla novca. Iako se radi o više formalno odvojenih transakcija, one predstavljaju deo jedinstvene kriminalne aktivnosti usmerene na prikrivanje i integraciju protivpravno stečene imovinske koristi.

Visina imovine predstavlja kvalifikatornu okolnost koja mora biti obuhvaćena umišljajem učinioca. Istovremeno, zakon ne propisuje minimalni prag za osnovni oblik krivičnog dela, pa predmet pranja novca mogu biti i bagatelni iznosi. Iako je takvo rešenje načelno razumljivo, jer pranje novca predstavlja proces prikrivanja porekla, a ne puko pitanje visine iznosa, relativno nizak prag za teži oblik otvara pitanje proporcionalnosti. Postoji rizik da se krivičnopravna represija usmeri prema individualnim i manje sofisticiranim slučajevima, dok složeni, višemilionski i prekogranični modeli pranja novca, koji često uključuju razvijene korporativne i finansijske strukture, ostanu van domašaja krivičnog gonjenja.

Najteži oblik krivičnog dela pranja novca postoji kada je osnovni ili teži oblik izvršen u grupi (stav 4). Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora od dve do dvanaest godina i novčana kazna. Grupu u smislu člana 121. stav 1. tačka 22. KZ, čine najmanje tri lica povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, pri čemu nije neophodno postojanje formalne organizacione strukture, definisanih uloga ili kontinuiteta članstva.

Ovaj oblik pranja novca u praksi često uključuje profesionalne učesnike koji kroz svoje formalno zakonite aktivnosti omogućavaju prikrivanje kriminalnog porekla imovine. Tako jedno lice može pribaviti novac izvršenjem predikatnog krivičnog dela, advokat može sačinjavati fiktivne ugovore o zajmu ili kupoprodaji radi stvaranja privida zakonitog porekla, dok računovođa knjiži nepostojeće usluge ili troškove kako bi se sredstva formalno uključila u poslovne tokove. Iako svaki učesnik formalno postupa u okviru svoje profesionalne sfere, njihovo svesno i koordinisano delovanje usmereno je ka prikrivanju kriminalnog porekla imovine.

U praksi se pranje novca najčešće realizuje kroz mrežu povezanih pravnih lica, fantomskih firmi i fiktivnih faktura, pri čemu računovođe, pravni zastupnici i finansijski posrednici obezbeđuju privid zakonitosti transakcija i formalnu dokumentaciju potrebnu za integraciju kriminalne dobiti u legalne finansijske tokove. Za postojanje ovog oblika neophodno je da učesnici znaju ili prihvataju mogućnost da imovina potiče iz kriminalne delatnosti i da deluju sporazumno, iako između njih ne mora postojati formalna hijerarhijska struktura. Ovaj kvalifikovani oblik ne može biti izvršen iz nehata, već samo sa umišljajem.

Pranje novca se u savremenim uslovima najčešće odvija upravo kroz pravna lica — privredna društva, banke, agencije za promet nepokretnosti i druge finansijske strukture. Iako Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela predviđa krivičnu odgovornost pravnih lica, takvi postupci su izuzetno retki. Umesto toga, dominira primena instituta privrednih prestupa nasleđenih iz sistema iz 1978. godine, što dovodi do blagih novčanih kazni bez stvarne krivičnopravne odgovornosti pravnih lica.

Kada se ipak vodi krivični postupak, član 245. stav 6. KZ predviđa odgovornost i za odgovorno lice u pravnom licu (direktor, prokurista, računovođa i sl.), ako je znalo ili moglo i bilo dužno da zna da je reč o imovini kriminalnog porekla. Time se naglašava pojačana dužnost nadzora lica na rukovodećim pozicijama i sprečava „razvodnjavanje“ krivice kroz složenu korporativnu strukturu. Odgovornost postoji ne samo kod direktnog umišljaja, već i u situacijama kada je svesno ignorisanje očiglednih rizika ili izostanak adekvatne kontrole omogućio izvršenje krivičnog dela.

Izvršilac

Izvršioci krivičnog dela pranja novca najčešće su lica koja poseduju stručna znanja, pristup finansijskom sistemu i razumevanje pravnih i ekonomskih mehanizama. To su pre svega advokati, računovođe, finansijski savetnici, privrednici i rukovodioci privrednih društava koji, svesno ili uz prihvatanje rizika, učestvuju u legalizaciji kriminalne dobiti. Oni najčešće deluju kao treća lica koja prikrivaju ili integrišu imovinu kriminalnog porekla, pri čemu ne moraju znati tačno kojim je predikatnim delom imovina pribavljena.

Do izmena Krivičnog zakonika iz 2009. godine u domaćoj teoriji i praksi prevladavao je stav da izvršilac predikatnog krivičnog dela ne može odgovarati i za pranje novca, jer se smatralo da između ova dva dela postoji prividni sticaj. Takvo rešenje dovodilo je do paradoksalne situacije da za pranje novca krivično odgovaraju posrednici (advokati, računovođe, povezana lica i druga lica koja učestvuju u prikrivanju ili integraciji kriminalne dobiti), dok neposredni izvršilac krivičnog dela kojim je imovina pribavljena ostaje nekažnjen za njeno dalje „pranje“.

Izmenama Krivičnog zakonika iz 2009. godine ovaj nedostatak je otklonjen uvođenjem posebnog oblika tzv. samopranja, regulisanog stavom 3 čime je jasno prihvaćen stav da i izvršilac predikatnog krivičnog dela može odgovarati za pranje novca. Shodno tome, u praksi se navodi da izvršilac krivičnog dela pranja novca može biti i izvršilac krivičnog dela kojim je pribavljena imovina koja je predmet „pranja“. Ovakav pristup sud zasniva i na članu 6. Konvencije o pranju,

traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (Strazburška konvencija), naglašavajući da Republika Srbija prilikom ratifikacije nije stavila rezervu kojom bi isključila kažnjavanje tzv. samopranja (Apelacioni sud u Beogradu, Kž1 Po1 32/2013, 4.6.2014).

Ipak, sama činjenica da je učinilac izvršio predikatno krivično delo ne ukazuje automatski i na pranja novca. Posebno kažnjavanje za oba dela opravdano je samo kada nakon izvršenja predikatnog dela učinilac preduzima dodatne radnje prikrivanja, transformacije ili integracije kriminalne dobiti u legalne tokove, odnosno kada pranje novca predstavlja kvalitativno novu i samostalnu kriminalnu aktivnost u odnosu na predikatno delo (Đorđević, 2016, str. 150).

To će, primera radi, biti slučaj kada učinilac protivpravno pribavljenu imovinsku korist ulaže u nepokretnosti, prenosi preko više računa, koristi povezana lica, fantomske firme ili fiktivne pravne poslove radi prikrivanja njenog kriminalnog porekla. U tim situacijama naknadne finansijske i pravne transakcije prevazilaze puko raspolaganje protivpravno stečenom koristi i predstavljaju novu kriminalnu aktivnost usmerenu na njenu legalizaciju.

Nasuprot tome, ukoliko se istom radnjom ostvaruju obeležja oba dela ili se protivpravno pribavljena imovina samo troši bez dodatnih radnji prikrivanja ili integracije, reč je o prividnom idealnom sticaju po osnovu konzumpcije. U suprotnom bi gotovo svako raspolaganje protivpravno pribavljenom imovinom automatski predstavljalo i pranje novca, čime bi se izgubila granica između predikatnog dela i naknadne kriminalne aktivnosti.

Zbog toga pitanje odnosa predikatnog krivičnog dela i pranja novca nije moguće rešavati isključivo formalnim poređenjem zakonskih opisa, već prvenstveno ocenom da li naknadne radnje imaju samostalni kriminalni značaj i funkciju prikrivanja nezakonitog porekla imovine. Upravo postojanje takve kvalitativno nove aktivnosti predstavlja ključnu granicu između kažnjivog samopranja i običnog raspolaganja protivpravno stečenom koristi.

Problemi dokazivanja samopranja

U sudskoj praksi posebno je sporno razgraničenje između predikatnog krivičnog dela i naknadnih radnji koje mogu predstavljati samostalno krivično delo pranja novca. Primera radi, sud je potvrdio oslobađajuću presudu nalazeći da nije dovoljno jasno razgraničeno kada se završava zloupotreba položaja odgovornog lica, a kada eventualno započinje samostalna kriminalna aktivnost pranja novca. Posebno je naglašeno da „nije jasno opisano u kom trenutku je okrivljeni novac primio“, niti da li „prenos novca i kasnije njegovo sticanje i korišćenje ima

krivično-pravnu samostalnost“, odnosno da li se može odvojiti od same zloupotrebe položaja odgovornog lica kojom je pribavljena protivpravna imovinska korist (Apelacioni sud u Kragujevcu, KŽ1 773/2019, 26.11.2019).

Navedeni stav je značajan jer ukazuje da nije svako dalje raspolaganje protivpravno pribavljenom imovinom automatski i pranje novca, već je potrebno utvrditi postojanje dodatnih radnji prikrivanja, raslojavanja ili integracije kriminalne dobiti u legalne finansijske tokove. Istovremeno, u sudskoj praksi se navodi da između krivičnih dela zloupotreba službenog položaja i pranja novca po pravilu ne postoji prividni idealni sticaj, jer biće jednog krivičnog dela ne obuhvata u potpunosti biće drugog dela. Sud je odbio navode odbrane da između ovih dela postoji odnos specijaliteta, ističući da sama povezanost radnji pribavljanja protivpravne imovinske koristi i njenog kasnijeg transferisanja u inostranstvo ne znači da je reč o jedinstvenom krivičnom delu (Apelacioni sud u Beogradu, KŽ1 Po1 32/2013, 4.6.2014.) Time je praktično prihvaćeno stanovište da naknadne finansijske transakcije, ukoliko imaju elemente prikrivanja ili udaljavanja imovine od njenog nezakonitog izvora, mogu predstavljati samostalnu kriminalnu aktivnost pranja novca, nezavisno od predikatnog dela kojim je korist pribavljena.

Ipak, pitanje odnosa između predikatnog krivičnog dela i pranja novca ne može se rešavati isključivo formalnim poređenjem zakonskih opisa i zaključkom da između njih ne postoji odnos specijaliteta. Ključno je da li radnje koje slede nakon izvršenja predikatnog dela zaista predstavljaju novu i samostalnu kriminalnu aktivnost usmerenu na prikrivanje, raslojavanje ili integraciju kriminalne dobiti, ili su samo faktički nastavak raspolaganja koristi pribavljene predikatnim delom. U suprotnom postoji opasnost da se gotovo svako raspolaganje protivpravno pribavljenom imovinom automatski kvalifikuje i kao dodatno krivično delo pranja novca, čime bi se granica između stvarnog i prividnog sticaja preterano suzila.

Ovaj problem posebno dolazi do izražaja kod poreske utaje kao mogućeg predikatnog krivičnog dela, budući da se protivpravno ostvarena imovinska korist kod ovog dela po pravilu manifestuje kroz zadržavanje neplaćenih poreskih obaveza. Pojedini autori upozoravaju na potrebu opreznog razgraničenja poreske utaje kao predikatnog krivičnog dela i pranja novca (Miletić, Bačić, Mišić, 2024; Miletić, Bajović, Radić, 2025). U teoriji se ističe da poreska utaja predstavlja svojevrsan „jednofazni“ oblik pranja novca, jer protivpravna korist nastaje upravo prikrivanjem poreske obaveze (Kemsley, Kemsley, Paget, 2022). Zbog toga se postavlja pitanje da li svako dalje držanje ili korišćenje protivpravno ostvarene poreske uštede može automatski predstavljati i samopranje, što može dovesti i

do problema sa načelom ne bis in idem (Maugeri, 2018). Ukoliko učinilac samo zadrži ili koristi poresku uštedu bez dodatnih radnji prikrivanja porekla imovine, teško je govoriti o samostalnom krivičnom delu pranja novca, dok bi takva kvalifikacija bila opravdana tek kada postoje složene finansijske transakcije ili druge radnje usmerene na prikrivanje porekla protivpravno stečene koristi.

Sa druge strane, ni preterano formalističko insistiranje na preciznom vremenskom i faktičkom razdvajanju predikatnog dela i pranja novca nije bez problema, jer može dodatno otežati dokazivanje ovog krivičnog dela, naročito kod složenih finansijskih transakcija u kojima se faze pribavljanja, prenosa i prikrivanja protivpravno stečene imovinske koristi često međusobno prepliću. Ovo je posebno problematično imajući u vidu da su osuđujuće presude za pranje novca u domaćoj sudskoj praksi relativno retke.

Odgovornost odgovornog lica u pravnom licu

Poseban oblik odgovornosti predviđen je i za odgovorno lice u pravnom licu (stav 6), koje može odgovarati ukoliko je znalo ili moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren kriminalnom delatnošću. Time se odgovornost proširuje i na lica koja, zbog svog položaja u pravnom licu, imaju posebnu dužnost nadzora nad finansijskim poslovanjem i kontrolom transakcija.

Ovakvo rešenje značajno proširuje zonu krivične odgovornosti odgovornih lica u pravnim licima i praktično uvodi pojačanu dužnost nadzora u vezi sa finansijskim transakcijama i poreklom imovine. Ipak, ovako postavljen standard izaziva ozbiljne dileme, jer postoji rizik da se granica između umišljajnog pranja novca i običnog profesionalnog propusta, nedovoljne kontrole ili lošeg nadzora previše relativizuje. Ukoliko se standard „mogao i bio dužan da zna“ tumači ekstenzivno, krivična odgovornost se može približiti objektivnoj odgovornosti zasnovanoj gotovo isključivo na funkciji ili položaju učinioca u pravnom licu, što nije u skladu sa osnovnim načelima subjektivne krivične odgovornosti.

Zbog toga ovo zakonsko rešenje treba tumačiti restriktivno, tako da krivična odgovornost postoji samo kada su postojali jasni i ozbiljni indikatori kriminalnog porekla imovine koje bi odgovorno lice, postupajući sa pažnjom koja se od njega objektivno očekuje, moralo uočiti i proveriti.

Slično pitanje postavlja se i u vezi sa odgovornošću obveznika iz Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma za neprijavljivanje sumnjivih transakcija. Reč je o bankama, advokatima, računovođama, poreskim savetnicima i drugim subjektima kojima zakon nameće posebne obaveze identifikacije stranaka, praćenja transakcija i obaveštavanja Uprave za sprečavanje pranja

novca. U teoriji postoje različita shvatanja o tome da li se neprijavljivanje može smatrati prikrivanjem izvršenim nečinjenjem (Vuković, 2019, str. 131). Dok deo autora odbacuje mogućnost takve krivične odgovornosti, drugi smatraju da sistem posebnih zakonskih obaveza uspostavlja svojevrsni garantni položaj ovih subjekata u sprečavanju legalizacije kriminalne imovine.

Čini se da je drugo shvatanje bliže svrsi savremenog sistema sprečavanja pranja novca, jer obveznicima ne nameće samo formalne administrativne obaveze, već i aktivnu ulogu u otkrivanju i sprečavanju legalizacije kriminalne imovine. Ipak, činjenica da aktuelni Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma kršenje obaveze obaveštavanja Uprave za sprečavanje pranja novca i nedostavljanje traženih podataka primarno tretira kao prekršaj pokazuje da zakonodavac nije svako neprijavljivanje sumnjivih transakcija automatski izjednačio sa krivičnim delom pranja novca. Zbog toga eventualnu krivičnu odgovornost treba tumačiti restriktivno i vezivati samo za situacije u kojima postoje jasni indikatori kriminalnog porekla imovine ili svesno ignorisanje ozbiljnih sumnji na pranje novca.

Subjektivni element krivičnog dela

Za osnovni oblik krivičnog dela pranja novca (stav 1), teži oblik (stav 2), samopranje (stav 3) i izvršenje u grupi (stav 4), neophodan je umišljaj. Učinilac mora znati ili prihvatati mogućnost da imovina potiče iz kriminalne delatnosti. Upravo ovaj subjektivni element predstavlja ključnu granicu između krivične odgovornosti i zakonitog, ali rizičnog finansijskog poslovanja.

U praksi je umišljaj kod pranja novca najteže dokazivati, pa se on najčešće utvrđuje posredno, na osnovu objektivnih okolnosti iz kojih se razumno može zaključiti da učinilac nije mogao da ne zna za kriminalno poreklo imovine. Tipičan primer predstavlja situacija u kojoj lice sa niskim ili nepostojećim zakonitim prihodima raspolaže značajnom imovinom ili većim količinama gotovog novca, posebno ukoliko transakcije nemaju jasno ekonomsko opravdanje ili se obavljaju preko povezanih lica, fantomskih firmi ili gotovinskih uplata.

Za postojanje krivičnog dela pranja novca nije neophodno da učinilac zna tačno iz kog konkretnog krivičnog dela potiče imovina, već je dovoljno da je svestan njenog nezakonitog ili „sumnjivog“ porekla, odnosno da prihvata mogućnost da imovina potiče iz kriminalne delatnosti. Standard potrebne pažnje posebno je izražen kod lica koja profesionalno posluju sa novcem i finansijskim transakcijama, kao što su advokati, računovođe, bankarski službenici i finansijski savetnici, jer se od njih očekuje viši stepen opreza, sposobnost prepoznavanja

neuobičajenih ili prikrivenih transakcija, kao i razumevanje pravnih posledica takvog postupanja.

U sudskoj praksi se ističe da je za postojanje ovog krivičnog dela neophodno da je učinilac u trenutku prijema imovine znao da ona potiče iz kriminalne delatnosti. Tako se naglašava da se „trenutak prijema, sticanja i korišćenja ne moraju poklapati, ali je nužno znanje u trenutku prijema imovine – novca“, pri čemu se sticanje definiše kao pribavljanje imovine u svoj posed sa mogućnošću raspolaganja, dok korišćenje obuhvata svaki oblik raspolaganja takvom imovinom (Apelacioni sud u Kragujevcu, KŽ1 884/2018, 27.9.2018). Ovakav pristup je značajan jer sprečava automatsko izvođenje umišljaja samo iz činjenice kasnijeg korišćenja imovine. Ipak, deo obrazloženja koji insistira na posebnom utvrđivanju „znanja u trenutku prijema“ može biti problematičan kod tzv. samopranja. Naime, kada učinilac sam pribavi imovinu izvršenjem predikatnog krivičnog dela, njegova svest o kriminalnom poreklu te imovine po pravilu proizlazi već iz same činjenice izvršenja tog dela. U takvim situacijama dodatno i zasebno dokazivanje „znanja u trenutku prijema“ može delovati veštački i dovesti do nepotrebnog formalizovanja subjektivnog elementa krivičnog dela pranja novca. Posebno je sporno ukoliko bi se time praktično zahtevalo dokazivanje nečega što logički već proizlazi iz prethodno utvrđenog umišljaja za izvršenje predikatnog krivičnog dela.

Kada je reč o izvršenju dela u okviru grupe, dovoljno je da učinilac zna ili prihvata mogućnost da deluje kao deo zajedničkog kriminalnog delovanja, pri čemu nije neophodno da poznaje sve članove grupe, niti da postoji formalna organizaciona struktura, precizna podela uloga ili trajni odnos između učesnika. Postojanje ovakve svesti u praksi se najčešće dokazuje posredno, preko komunikacije između učesnika, koordinacije radnji, podele poslova, ponavljanja sličnih transakcija, korišćenja povezanih pravnih lica, fantomskih firmi ili drugih okolnosti koje ukazuju na usklađeno i zajedničko delovanje radi prikrivanja nezakonitog porekla imovine.

Nehatni oblik

Stavom 5. predviđen je i nehatni oblik krivičnog dela pranja novca, koji postoji kada učinilac nije znao da imovina potiče iz kriminalne delatnosti, ali je prema okolnostima slučaja mogao i bio dužan da to zna. Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora do tri godine.

Za razliku od umišljajnih oblika pranja novca, kod kojih se krivična odgovornost zasniva na svesti učinioaca o kriminalnom poreklu imovine, kod nehatnog oblika odgovornost proizlazi iz povrede standarda dužne pažnje. Time se kri-

vičnopravna reakcija proširuje i na situacije u kojima učinilac nije imao stvarnu svest o nezakonitom poreklu imovine, ali je zbog okolnosti konkretnog slučaja morao posumnjati u njeno kriminalno poreklo. Poseban značaj ovaj oblik ima kod banaka, računovođa, advokata, poreskih savetnika i drugih obveznika iz ZSPN, jer se od njih očekuje viši stepen profesionalne pažnje i sposobnost prepoznavanja neuobičajenih ili prikrivenih finansijskih transakcija.

Oduzimanje novca i imovine

Krivični zakonik propisuje obavezno oduzimanje novca i imovine koji su predmet krivičnog dela pranja novca (čl. 245 st. 7). Ova odredba ne sme tumačiti usko, samo kao mera bezbednosti oduzimanja predmeta iz člana 87. KZ. Suština pranja novca upravo se ogleda u transformaciji, prikrivanju i integraciji kriminalne imovine u legalne finansijske tokove, zbog čega oduzimanje mora obuhvatiti svu imovinsku korist pribavljenu kriminalnom delatnošću, bez obzira na njen kasniji oblik, transformaciju ili mešanje sa zakonito stečenom imovinom.

Zbog toga ovu odredbu treba tumačiti u vezi sa opštim pravilima o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom, kao i sa posebnim režimom oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela, koji se primenjuje i na pranje novca. Krivičnopravna reakcija na pranje novca nema smisla ukoliko ne dovede do potpunog lišavanja učinioca i povezanih lica koristi ostvarene kriminalnom delatnošću. U suprotnom bi se kažnjavanje svelo samo na formalnu osudu, dok bi ekonomska suština kriminalne aktivnosti ostala očuvana.

U literaturi se ukazuje da, ako je predikatno krivično delo već pravnosnažno utvrđeno, a imovinska korist nije oduzeta, u postupku za pranje novca dolazi u obzir samo mera bezbednosti oduzimanja predmeta (Vuković, 2019, str. 138; Đorđević, 2018, str. 515). Prema tom shvatanju, ne može se ponovo oduzimati celokupna imovinska korist kao da je reč o novom krivičnom delu, već samo konkretni predmeti koji su bili predmet „pranja“, poput novca, vozila, nepokretnosti ili drugih stvari neposredno povezanih sa izvršenjem dela.

Međutim, takvo tumačenje, iako procesno razumljivo, zanemaruje materijalnu prirodu imovine koja je nezakonito stečena. Budući da je pranje novca samostalno krivično delo, činjenica da imovinska korist nije oduzeta u postupku za predikatno delo ne može automatski isključiti primenu opštih i posebnih instituta oduzimanja imovine u kasnijem postupku za pranje novca. Suprotno tumačenje dovelo bi do neprihvatljivog rezultata da procesni propusti ili neefikasnost u postupku za predikatno delo trajno onemoguće potpuno lišavanje kriminalne dobiti.

Takvo rešenje ne bi bilo u skladu ni sa svrhom inkriminacije pranja novca, ni sa osnovnom logikom sistema oduzimanja imovine stečene kriminalnom delatnošću, čiji cilj nije samo kažnjavanje učinioca, već i uklanjanje ekonomske osnove kriminaliteta i sprečavanje daljeg korišćenja nezakonito stečene imovine u legalnim finansijskim tokovima.

Krivičnopravna reakcija na pranje novca

Statistički podaci prikazani u tabeli 1, ukazuju na primetan rast broja pravno-snažno osuđenih lica za krivično delo pranja novca nakon 2020. godine. Dok su tokom 2018. i 2019. godine presude za ovo krivično delo bile gotovo marginalne, od 2020. godine dolazi do kontinuiranog povećanja broja osuđujućih presuda.

Tabela 1

Krivične prijave, optužnice i pravnosnažne osuđujuće presude za krivično delo pranja novca u Republici Srbiji 2018–2024 (RZS, 2019-2025)

Godina	Broj krivičnih prijava	Broj podignutih optužnica	Osuđujuće presude
2018	32	8	7
2019	57	6	6
2020	32	23	23
2021	29	36	34
2022	62	40	35
2023	62	52	47
2024	75	70	63

Jedno od mogućih objašnjenja ovakvog trenda jeste uticaj međunarodnih evaluacionih mehanizama, pre svega MONEYVAL i FATF standarda, koji poseban akcenat stavljaju na rezultate u fazi krivičnog gonjenja i broj osuđujućih presuda.

Ipak, kvantitativni rast procesuiranja ne mora nužno značiti i veću sposobnost sistema da obuhvati najsloženije oblike pranja novca. U stručnoj literaturi ukazuje se da u pojedinim državama postoji tendencija fokusiranja na dokazno jednostavnije oblike pranja novca, koji omogućavaju brže okončanje postupaka i statistički vidljivije rezultate (Levi, Reuter, 2006; Mungiu-Pippidi, 2015; FATF, 2022). Zbog toga i dalje ostaje otvoreno pitanje u kojoj meri krivičnopravna reakcija zahvata složene i politički povezane finansijske tokove većeg obima.

Uprkos rastu broja presuda, njihov apsolutni broj i dalje ostaje relativno nizak u odnosu na procene o rasprostranjenosti nezakonitih finansijskih tokova. Broj prijavljenih sumnjivih transakcija (STR) višestruko premašuje broj pravnosna-

žno osuđenih lica za pranje novca, što ukazuje na značajan jaz između detekcije sumnjivih finansijskih aktivnosti i njihovog procesuiranja. Takva situacija može biti posledica složenosti dokazivanja porekla imovine, ograničenih istražnih kapaciteta i problema u koordinaciji između finansijsko-obaveštajnih, policijskih i tužilačkih organa.

Istovremeno, struktura izrečenih sankcija prikazana u tabeli 2 pokazuje da se pranje novca u domaćoj sudskoj praksi i dalje dominantno sankcioniše blažim oblicima krivičnopravne reakcije. Uslovne osude i kazne kućnog zatvora čine većinu izrečenih sankcija, dok su безусловne kazne zatvora relativno retke i najčešće se kreću u donjem rasponu zakonom propisanih kazni. Takva kaznena politika može doprineti percepciji da je rizik od ozbiljnijih krivičnopravnih posledica za učinioce pranja novca relativno nizak.

Tabela 2

Izrečene sankcije (RZS, 2019-2025)

Godina	Kazna zatvora	Novčana kazna u 000 RSD	Uslovna osuda	Kućni zatvor	Sporedne kazne
2018	2 1: 6-12 m. 1: 2-3 m.	/	4	1	/
2019	1 3-6 m.	2 100 - 200	3	/	3
2020	1 3-6 m.	1 200 -300	15	6	9
2021	3 1: 2-3 god. 2: 3-6 m.	3 1: 300-500 1: 100-200 1: 10-100	4	24	25
2022	4 3: 6-12 m. 1: 3-6 m.	2 10-100	15	16	12
2023	7 3: 1-2 god. 1: 6-12 m. 1: 3-6 m. 2: 2-3 m.	2 10-100	34	4	8
2024	15 5: 2-3 god. 7: 6-12 m. 1: 3-6 m. 2: 2-3 m.	1 10-100	28	19	3

Na ograničenu efikasnost sistema ukazuju i određeni trendovi na tržištu nepokretnosti. Poslednjih godina prisutan je intenzivan rast novogradnje i kupovine luksuznih stanova, uz česte gotovinske transakcije i korišćenje povezanih lica ili privrednih društava bez jasno vidljive ekonomske aktivnosti. Iako same po sebi takve okolnosti ne predstavljaju dokaz pranja novca, one predstavljaju značajne indikatore rizika, naročito kada postoji očigledna nesrazmera između formalnih prihoda i vrednosti imovine.

Tržište nepokretnosti smatra se posebno pogodnim za legalizaciju protivpravno stečene imovine jer omogućava ulaganje velikih novčanih iznosa u imovinu koja kasnije može biti prodana, izdata ili formalno prikazana kao zakonit izvor prihoda (Sclafani i Lavorgna, 2020). Pored toga, složene vlasničke strukture, korišćenje povezanih lica, kupovina preko privrednih društava ili sukcesivni prenosi vlasništva dodatno otežavaju utvrđivanje stvarnog porekla novca i identifikaciju krajnjeg korisnika imovine. Poseban problem predstavljaju gotovinske transakcije i kupovine nekretnina preko posrednika, jer takvi modeli poslovanja mogu otežati praćenje finansijskih tokova i prikriti vezu između imovine i njenog stvarnog vlasnika.

Dodatno, kontinuirani rast cena nekretnina u pojedinim urbanim sredinama često nije moguće u potpunosti objasniti realnim ekonomskim parametrima, poput prosečnih prihoda stanovništva, dostupnosti stambenih kredita ili opšte kupovne moći (Barone, 2023). Upravo zbog toga se u stručnoj i javnoj sferi tržište nepokretnosti često navodi kao jedan od sektora sa povećanim rizikom od pranja novca, naročito u državama sa slabijim institucionalnim kapacitetima, nedovoljnom transparentnošću vlasništva i ograničenom kontrolom porekla kapitala.

Ipak, potrebno je izbeći pojednostavljena zaključivanja. Sam rast cena nekretnina, kupovina stanova za gotovinu ili posedovanje veće imovine sami po sebi ne predstavljaju dokaz kriminalnog porekla novca. Međutim, u kombinaciji sa drugim okolnostima, poput očigledne nesrazmere između zakonitih prihoda i vrednosti imovine, korišćenja fiktivnih privrednih društava, učestalih prenosa vlasništva ili transakcija bez jasne ekonomske svrhe, takvi obrasci mogu predstavljati značajne indikatore rizika koji zahtevaju dodatnu proveru porekla imovine i finansijskih tokova.

Zaključak

U celini posmatrano, uprkos normativno razvijenom sistemu sprečavanja pranja novca, relativno mali broj pravnosnažnih presuda i blaga kaznena politika ukazuju na postojanje nesklada između formalnog zakonodavnog okvira i njegove stvarne efikasnosti u praksi, naročito kada su u pitanju složene finansijske konstrukcije i transakcije koje uključuju povezana lica, privredna društva i tržište nepokretnosti.

Analiza domaćeg zakonodavstva i sudske prakse pokazuje da je u tumačenju krivičnog dela pranje novca postepeno napušten raniji preterano formalistički pristup, naročito u pogledu dokazivanja predikatnog krivičnog dela i odnosa između predikatnog dela i samog pranja novca. Savremenija sudska praksa ispravno polazi od funkcionalnog pristupa, prema kojem nije neophodno potpuno i precizno dokazivanje svih elemenata predikatnog dela, već postojanje dovoljno pouzdanih okolnosti koje ukazuju na kriminalno poreklo imovine.

Ipak, potreba za efikasnijim suzbijanjem pranja novca ne sme dovesti do prekomernog širenja kriminalne zone. Posebno su osetljiva pitanja samopranja, nehatnog pranja novca i krivične odgovornosti profesionalnih učesnika u finansijskim transakcijama, jer postoji opasnost da se granica između stvarnog prikrivanja kriminalnog porekla imovine i običnog raspolaganja protivpravno stečenom koristi ili profesionalnog propusta previše relativizuje. Zbog toga je neophodno zadržati restriktivno tumačenje subjektivnog elementa krivičnog dela i postojanja samostalne kriminalne aktivnosti usmerene na prikrivanje ili integraciju kriminalne dobiti u legalne tokove.

Formalna usklađenost domaćeg zakonodavstva sa FATF preporukama i međunarodnim standardima sama po sebi ne znači i stvarnu efikasnost sistema za sprečavanje pranja novca. Efikasnost ovog sistema prvenstveno zavisi od kvaliteta finansijskih istraga, institucionalne koordinacije, sposobnosti otkrivanja složenih finansijskih konstrukcija i efikasnog oduzimanja protivpravno stečene imovine. Poseban izazov predstavlja činjenica da se savremeno pranje novca najčešće ne odvija kroz otvoreno nelegalne aktivnosti, već kroz formalno zakonite ekonomske mehanizme, poput tržišta nepokretnosti, povezanih pravnih lica, fiktivnih ugovora i složenih korporativnih struktura. Upravo zbog toga efikasna borba protiv pranja novca ne može počivati samo na postojanju krivičnopravnih normi, već pre svega na sposobnosti države da identifikuje, finansijski prati i trajno oduzme protivpravno stečenu imovinu.

Reference

- Bajović, V. (2014) 'Načelo ne bis in idem', u: Ignjatović, Đ. (ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji, IV deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 239-252.
- Barone, R. (2023) 'Home sweet home, how money laundering pollutes the real estate market: an agent-based model'. *Journal of Economic Interaction and Co-ordination*, 18(4), 885-913. <https://doi.org/10.1007/s11403-023-00391-y>.
- Bhuiyan, S. H. (2022) 'The Pandora Papers open up Pandora's box: Integrity in Crisis'. *Public Integrity*, 25(5), 245-256.
<https://doi.org/10.1080/10999922.2022.2035945>
- Delić, N. (2006) 'Krivično delo pranja novca – međunarodni okviri i pozitivno-pravna regulativa', u: *Primena međunarodnog krivičnog prava od strane međunarodnih i domaćih sudova*. Tara, 331-350.
- Dorđević, M. (2016) 'Pranje novca u srpskom krivičnom pravu'. *Crimen*, (2), 138–155.
- FATF (2022) *Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems*. Paris: Financial Action Task Force.
- FATF (2023) *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation – The FATF Recommendations*. Paris: Financial Action Task Force/OECD.
- Gilmour, P. (2015) 'Understanding the practices of money laundering- A rational choice interpretation'. *International Journal of Law Crime and Justice* 44(3), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2015.03.002>
- ICIJ (2021) *Pandora Papers: Global Investigation Exposes Secret Offshore Dealings of the World's Elite*. Dostupno na:
<https://www.icij.org/investigations/pandora-papers/> (Pristupljeno: 12 maj 2026)
- Kemsley, D., Kemsley, S. A., Paget, F. T. M. (2022) 'Tax evasion and money laundering: a complete framework'. *Journal of Financial Crime*, 29(2), 589-602.
<https://doi.org/10.1108/jfc-09-2020-0175>
- Lazarević, Lj. (2012) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd.
- Levi, M., Reuter, P. (2006) 'Money laundering'. *Crime and Justice*, 34(1), 289-375.
<https://doi.org/10.1086/501508>
- Lukić, N. (2014) *Suzbijanje organizovanog kriminaliteta – komparativni pristup*. Beograd: Službeni glasnik

- Maugeri, A. M. (2018) 'Self-laundering of the proceeds of tax evasion in comparative law: Between effectiveness and safeguards'. *New Journal of European Criminal Law*, 9(1), 83-108. <https://doi.org/10.1177/2032284418757385>
- Miletić, S., Bačić, V., Mišić, G. (2024) 'Portretisanje šeme pranja novca iz poreske utaje: da li su linije razgraničenja dovoljno jasne?', *Perspektive razvoja forenzičko računovodstvenih kapaciteta: izazovi za javni i korporativni sektor*, Prva konferencija iz forenzičkog računovodstva. Beograd: Ekonomski fakultet, 111-129.
- Miletić, S., Bajović, V., Radić, S. (2025) 'Money laundering from tax evasion in Serbia and its neighbouring countries: a legal convergence?', *Proceedings of EKONBIZ 2025*. Bijeljina: Faculty of Business Economics, 150-157.
- Mungiu-Pippidi, A. (2015) *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Donovan, J., Wagner, H. F., Zeume, S. (2019) 'The value of offshore secrets: Evidence from the Panama Papers'. *Review of Financial Studies*, 32(11), 4117-4155. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhz017>
- Republički zavod za statistiku (2019–2025) *Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji*. Beograd. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs> (Pristupljeno: 17 mart 2026)
- Reuter, P., Truman, E. M. (2004) *Chasing Dirty Money: The Fight Against Money Laundering*. Washington DC: Institute for International Economics.
- Schott, P. A. (2006) *Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*. Washington DC: World Bank.
- Sclafani, E., Lavorgna, A. (2020) 'Money laundering schemes through real estate markets: A systematic review', u: van Duyne, P.C. et al. (ur.) *Criminal Defiance in Europe and Beyond: From Organised Crime to Crime-Terror Nexus*. The Hague: Eleven International Publishing, 373-398.
- Stojanović, Z. (2016) *Komentar Krivičnog zakonika*. 5. izdanje. Beograd: Službeni glasnik
- Unger, B., Rawlings, G. (2008) 'Competing for criminal money'. *Global Business and Economics Review*, 10(3), 331-352. <https://doi.org/10.1504/gber.2008.019987>
- UNODC (2024) *Money laundering cycle*. Dostupno na: <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/laundry-cycle.html> (Pristupljeno: 12 mart 2026)
- Uprava za sprečavanje pranja novca (2024) *Godišnji izveštaj za 2023. godinu*. Beograd: Ministarstvo finansija. Dostupno na: <https://www.apml.gov.rs> (Pristupljeno: 14 mart 2026)

- Vuković, I. (2019) 'O izvesnim nedoumicama u pogledu krivičnopravne zaštite od pranja novca.' *Crimen*, 10(2), 122-143. <https://doi.org/10.5937/crimen1902122v>
- Wansleben, L. (2024) 'Leveraging uncertainty, market-power, and fiscal opacity: The growth of financial security states.' *European Journal of Sociology*, 65(2), 248-280. <https://doi.org/10.1017/s0003975623000590>

Money laundering – legal elements and practical dilemmas

Vanja Bajović^a, Snežana Miletic^b

The paper analyzes the legal characteristics of the criminal offense of money laundering in Serbian criminal law, with particular emphasis on judicial practice, evidentiary issues, and the practical effectiveness of criminal law enforcement. The aim of the research is to examine the relationship between the predicate offense and money laundering, the limits of self-laundering, the subjective element of the offense, and the liability of professional participants in financial transactions, as well as to assess the actual application of this criminal offense in domestic practice. Particular attention is devoted to the question of whether criminal law enforcement adequately addresses complex forms of financial crime and the legalization of illicitly acquired assets through formally lawful economic activities. The main research question concerns whether there is a discrepancy between the normatively developed anti-money laundering framework and its practical implementation in judicial practice. The central hypothesis of the paper is that money laundering is still prosecuted relatively rarely in Serbia, that sentencing policy remains predominantly lenient, and that criminal prosecution is often focused on evidentially simpler cases, while complex financial flows, connected corporate structures, and the legalization of illicit assets through the real estate market remain insufficiently addressed.

The results of the research show that Serbian judicial practice has gradually abandoned the earlier formalistic approach to proving the predicate offense and adopted a more functional interpretation of the criminal origin of assets. However, statistical data indicate that the number of final convictions remains relatively low compared to the presumed scale of illicit financial flows, while suspended sentences and other lenient sanctions continue to dominate sentencing policy. The discussion highlights that the formal harmonization of domestic legislation with FATF standards and international conventions does not by itself ensure the actual effectiveness of the anti-money laundering system. Particular attention is devoted to the difficulties of proving complex financial transactions, the relation-

^a Associate Professor, Faculty of Law, University of Belgrade. E-mail: bajovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7781-725X>

^b Associate Professor, Faculty of Economics, University of Belgrade. E-mail: snezana.miletic@ekof.bg.ac.rs; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9116-9386>

ship between predicate offenses and self-laundering, as well as the role of the real estate market and connected legal entities in the legalization of illicitly acquired assets. The paper concludes that effective anti-money laundering efforts depend primarily on the quality of financial investigations, institutional coordination, and the state's ability to identify and permanently confiscate assets of criminal origin.

KEYWORDS: money laundering, predicate offence, self-laundering, *mens rea*, evidentiary challenges, financial crime

© 2026 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International